

Capítol 4

La resignificació del monestir durant el franquisme (1939-1975)

Teresa ABELLÓ GÜELL¹
Carles SANTACANA TORRES²

La instauració del franquisme va comportar novetats importants en relació amb la significació del monestir en dos sentits: el religiós, ja que va significar el retorn de la comunitat de monjos, i el polític, en establir la dictadura un discurs únic sobre el simbolisme històric del monestir. Els dos aspectes encaixaven a la perfecció amb les bases culturals i ideològiques franquistes, amb la religió a l'epicentre i un relat oficial unívoc. Pel que fa a la primera qüestió cal assenyalar que ja a finals de la dècada de 1920 Eduard Toda, infatigable promotor de la restauració arquitectònica, havia posat de manifest un cert interès perquè el monestir tornés a acollir algun tipus de comunitat religiosa, i amb aquesta finalitat sembla que havia establert vagues contactes amb els abats trapenc de Venta de Baños i Cóbreces i els cistercencs de Fontfreda i Cuixà, tal com s'ha explicat en l'anterior capítol. Fos com fos, la proclamació de la Segona República va aturar el projecte de restauració monàstica que es va recuperar després de la guerra, quan ja feia més de cent anys que Poblet no tenia monjos.

HEGEMONIA DEL RELAT NACIONALCATÒLIC I D'IDENTITAT ESPANYOLISTA

Després de la guerra civil, en un context de recuperació per part de l'Església catòlica de tots els espais públics i d'un programa general de recristianització, instaurar novament una comunitat monacal a Poblet era de vital importància.

1. Professora titular d'història contemporània de la Universitat de Barcelona; membre de l'Institut d'Estudis Catalans. ORCID: 0000-0002-4511-1754.

2. Catedràtic d'història contemporània de la Universitat de Barcelona; membre de l'Institut d'Estudis Catalans. ORCID: 0000-0002-8529-4559.

Per aquest motiu fou molt rellevant l'arribada a la fi de 1940 de quatre monjos cistercencs d'origen italià, que van prendre possessió del monestir.³ El fet pràcticament va coincidir amb la mort d'Eduard Toda, a qui alguns dels paladins d'una visió més integrista catòlica acusaven d'haver posat l'èmfasi de la seva obra, i centrat els seus esforços, en la reconstrucció arquitectònica del monestir en detriment de la restitució de la vida religiosa.

En la recomposició del relat històric i religiós de l'abadia en aquells primers anys del franquisme van sobresortir l'escriptor, filòleg i crític literari Manuel de Montoliu,⁴ l'excursionista i mecenes Francesc Blasi i Espinosa,⁵ l'expert en protocol Felio A. Vilarrubias⁶ i el polític i industrial Felip Bertran Güell.⁷ Els dos primers provenien de l'univers del catalanisme cultural, amb trajectòries rellevants abans de la guerra civil. Els dos darrers estaven absolutament compromesos amb el franquisme i van ser probablement els que hi van tenir una intervenció més decisiva i un protagonisme més gran, a l'empara de dos organismes, el Patronat de Poblet, constituït inicialment, com hem vist, l'any 1930, i la Germandat de Santa Maria de Poblet, que es va crear expressament el 1945, com veurem més endavant. Les línies argumentals de tots dos eren molt coincidents. Vilarrubias posava l'èmfasi en la religiositat i la significació patriòtica espanyola, totalment allunyades de la cultura catalanista. En la seva *Història del Patronato de Poblet, 1930-1955*, criticava obertament Eduard Toda, del qual deia que havia pensat en Poblet «anhelando más sin duda su gloria artística que su resurgimiento espiritual».⁸ De fet, Vilarrubias en criticava l'esperit laic, que estenia fins als romàntics i les tasques de reconstrucció de la dècada del 1930. L'altre eix interpre-

3. En relació amb aquesta etapa inicial, i a la interacció dels monjos italians amb la societat local, vegeu: Joan B. CULLA (2021), *Amb Poblet al cap i al cor. El pare Bernat Morgades i el seu temps (1911-1963)*, Barcelona, Pòrtic. També ALTISENT (1974), p. 645.

4. Manuel de MONTOLIU (1945), *Leyendas de Poblet*, Barcelona, Orbis; Manuel de MONTOLIU (1947), *Poblet, símbolo, visiones, leyendas, evocaciones*, Tarragona, Publicaciones del Sindicato de Iniciativa y Turismo. També: Manuel de MONTOLIU; Edmund Maria GARRETA (1955), *Llibre de Poblet*, Barcelona, Selecta. Aquest últim dedicat a Felip Bertran i Güell, com a «...gran restaurador del nostre gloriós monestir...», glossa que, més enllà del rellevant paper desenvolupat per aquest personatge, estava en la línia de no destacar la figura d'Eduard Toda.

5. Francisco BLASI Y ESPINOSA (1945), *Monasterio de Poblet. Tesoro de fe y de arte*, Barcelona, Librería Dalmau. Com a Francesc Blasi i Vallespinosa havia publicat el 1928, *Guia descriptiva dels monestirs de Poblet i Santes Creus*, Barcelona, Taber.

6. Felio A. VILARRUBIAS (1957), *Historia del Patronato del Real Monasterio de Poblet, 1930-1955*, Poblet, Abadia de Poblet, p. 64.

7. Felipe BERTRÁN GÜELL (1944), *El Real Monasterio de Santa Maria de Poblet (joya arquitectónica, centro de cultura, panteón de reyes, deber de nuestra generación)*, Barcelona, Montaner y Simón.

8. VILARRUBIAS (1957), p. 64.

tatiu en alça era l'exaltació del patriotisme espanyol; en aquest sentit el cardenal de Tarragona, Benjamín de Arriba y Castro, ho expressava clarament en el text introductor al llibre de Vilarrubias: «Poblet es como una síntesis o un símbolo de España».⁹ En una línia anàloga, el president del Patronat de Poblet, José Pedro Gil Moreno, afirmava el 1945 que «decir Poblet y decir Aragón es una misma cosa»,¹⁰ i el Marquès de Lozoya, aleshores director general de Belles Arts, manifestava en una conferència pronunciada el dia de Sant Jordi de l'any 1947: «En mi amor a Poblet se condensa mi propio amor a España. (...) Poblet es para mí el símbolo de la aportación de la gran Cataluña a la Historia Imperial de España».¹¹ Les tres declaracions formen part del mateix relat polític, en el qual Poblet tenia sentit com a panteó que era d'uns reis —cristians—, que formaven part d'un protoestat espanyol. Aquesta era la mateixa línia argumental defensada per Felip Bertran Güell, personatge cabdal per entendre la reassignificació franquista de Poblet durant la postguerra. Aquest membre d'una nissaga molt significada, partícip amb el seu pare d'una xarxa d'espionatge profranquista, enrolat després en l'exèrcit sollevant, va ser qui va activar la germandat de Poblet (en aquell moment, Hermandad de Bienhechores de Santa María de Poblet) i la va dotar d'un significat i va servir de nexa d'unió entre la restablerta comunitat monàstica i les autoritats locals.

El 1945, Bertran Güell va pronunciar una conferència al Palau de la Virreina de Barcelona, que va repetir poc després a Poblet, titulada «Poblet, deber de nuestra generación», en què marcava la ruta a seguir respecte al cenobi i assumia el títol de la dissertació com el deure i la consigna, no solament personal, sinó de tota una generació. Bertran Güell va fer una llarga filípica de to historicista, no exempta de demagògia (Roma contra Moscou, en plena Segona Guerra Mundial), i va repassar les gestions que s'havien fet des de 1939 fins aquella tardor de 1943. El discurs era nítid, amb un fil històric que reivindicava l'espanyolitat de Poblet. Afirmava, per exemple:

Hay que evitar, a todo trance, que un injustificado egoísmo provinciano corte las alas a la protección nacional. Poblet es una gloria española, no solo por estar enclavado en el territorio español, sino por haber sido creado por el esfuerzo de la nación entera, comenzando tal vez por los favores de un soberano musulmán de la localidad, prosiguiendo con los del conde Ramón

9. Benjamin de ARRIBA y CASTRO, Cardenal, «Pórtico», a VILARRUBIAS (1957), p. 7.

10. Ibídem, p. 69.

11. Juan de CONTRERAS y LÓPEZ de AYALA, marquès de Lozoya (1947), «Poblet en la Historia de España», *Boletín Arqueológico* [Butlletí Arqueològic. Reial Societat Arqueològica Tarraconense], 1-2, p. 85-90.

Berenguer IV y sus sucesores, ampliada esta protección por tantas familias nobles de su época (...) llegando a la de nuestro egregio contemporáneo, ya fallecido, S. M. el Rey Don Alfonso XIII y terminando con un importante ofrecimiento hecho por el Cuerpo de la nobleza de Cataluña a la comunidad cisterciense.¹²

Un recorregut en què l'èmfasi es posava en la continuïtat que representava la noblesa i la monarquia, i que concloïa dient: «trabajando por Poblet, trabajamos por uno de los valores básicos en la vida de la patria, por la vida moral de España, por su arte y su cultura».¹³ Respecte a l'acte, tant rellevant era el contingut de la intervenció com l'escenificació. Entre els assistents hi havia una important representació d'autoritats militars (capità general i governador militar), religioses (bisbe de la diòcesi i altres alts càrrecs), civils (governador civil, alcalde accidental i dos tinents d'alcalde) i acadèmiques (delegat del Consejo de la Hispanidad, l'organisme creat pel franquisme per fomentar la idea de la «hispanitat», que hi era en nom del rector d'universitat; representants de la Real Academia de la Lengua y de Bellas Artes de San Fernando; comissari de Patrimoni Artístic, i els directors de l'Arxiu de la Corona d'Aragó, dels museus d'art de Barcelona, i de la Biblioteca de Catalunya, aleshores Biblioteca Central). En definitiva, la màxima representació del poder militar, civil, religiós i cultural de l'època. Un auditori de luxe disposat a escoltar un discurs al voltant de Poblet, lloc al qual, amb la seva presència, donaven rellevància i oficialitat.

Un any abans d'aquella magna conferència a la Virreina, Bertran Güell havia publicat *El Real Monasterio de Santa Maria Poblet*, llibre on després d'un ampli repàs històric concloïa amb un apartat on s'imposava a si mateix, a la seva generació, una missió històrica que repetia contínuament:

A nosotros, a nuestra generación, impone el Destino la responsabilidad de la vida o la muerte de este monumento, herencia gloriosa de nuestro pasado. No solo hay que enderezar las piedras; también debemos infundir de nuevo en ellas el espíritu que fue la razón de su existencia, para que no se apague la llama espiritual que, durante siglos, bajo sus bóvedas, iluminó a los monjes blancos, grandes maestros, inspiradores de masas, creadores de virtudes sociales y de cultura, y para que la Comunidad recobre aquel hondo sentido litúrgico que irradiaba en aquellos tiempos de esplendor (...). Que oigan este

12. *Poblet, deber de nuestra generación. Conferencia pronunciada por el Excmo. Sr. D. FELIPE BERTRÁN GÜELL en el Palacio de la Virreina el día 31 de octubre y repetida el 22 de noviembre de 1945 con motivo del V aniversario de la restauración monástica del Real Monasterio*, Barcelona, Hermandad de Bienhechores de Santa Maria de Poblet, 1946, p. 43-44.

13. *Ibidem*, p. 58.

imperativo patriòtic y lo acojan como deber ineludible el Estado en primer lugar, las Diputaciones y Ayuntamientos de la antigua Corona de Aragón, y todos aquellos ciudadanos de profundo sentido patriòtico y cristiano; que ese rincón de privilegio llegue a ejercer de nuevo, entre los Hombres bien nacidos, poderosa atracción, y que, gracias a ellos, vuelva a ser centro de la espiritualidad del sentido cristiano de la vida.¹⁴

Felip Bertran Güell era la figura central i més representativa d'una societat conservadora burgesa que va mirar Poblet com el símbol d'una tradició monàrquica medieval, estroncada per la destrucció i la lluita contra la religió catòlica que va portar implícit el liberalisme del segle XIX. La fórmula per vincular-s'hi va ser a través de la recreació de les germandats medievals dels monestirs. D'aquí, la creació de la Hermandad de Bienhechores de Santa Maria de Poblet l'any 1945.¹⁵ Bertran en va ser el primer president, fins a la seva mort el 1965, i hi tenien un paper rellevant significats membres de la dreta espanyolista de Catalunya, com Alfons Sala i Argemí, comte d'Egara, o Josep Maria Milà Camps, comte del Montseny, que havien presidit durant la dictadura de Primo de Rivera la Mancomunitat intervinguda i la Diputació de Barcelona, respectivament, i també d'altres sectors burgesos i nobiliaris catalans sense passat en la política institucional. La germandat, en definitiva, era una manera de vincular Poblet a uns determinats sectors sociopolítics de la Catalunya franquista, especialment els de la dreta monàrquica espanyolista. En realitat, eren els únics que en aquells moments podien fer-ho, però inexorablement contribuïen a esborrar altres interpretacions al voltant de la significació del monestir fetes en el passat, especialment les de base catalanista.

Els membres de la germandat, en la seva condició de benefactors, estaven fortament involucrats en la restauració de l'espai i la consolidació de la comunitat monàstica. Celebraven reunions periòdiques a la sala capitular de l'abadia i, en certa manera, participaven en la dinàmica de la comunitat.¹⁶ Un cas singular en l'apropiació simbòlica de Poblet va ser l'episodi protagonitzat per Antonio Federico de Correa Véglison, governador civil de Barcelona entre 1940 i 1945, activísim falangista que provenia de les files carlistes, amb una presència pública cons-

14. BERTRAN GÜELL (1944), p. 165-166.

15. Els estatuts de l'any 1945 van estar vigents fins l'any 2023, moment en què l'actual germandat del Monestir Cistercenc de Santa Maria de Poblet, amb el monestir reconstruït i la comunitat restaurada i activa, els va substituir per uns de nous, més en consonància amb la societat d'avui i les noves necessitats. «Decret de l'Arquebisbat de Tarragona i Estatuts de l'Associació Canònica Privada de Fidels "Germandat del Monestir Cistercenc de Santa Maria de Poblet"» (14 de març de 2023), AAMP.

16. HERMANDAD DEL MONASTERIO DE SANTA MARIA DE POBLET [Felio A. VILARRUBIAS, secretari de la germandat] (1966), *Un cuarto de siglo de restauración monástica, 1940-1965*, Poblet, Abadía de Poblet.

tant. Correa, membre de la germandat de Poblet, va constituir el 1944 una fundació que portava el seu nom, que ell mateix presidia, i que comptava amb el baró d'Esponellà com a vicepresident. Encara que les raons pràctiques de la creació de la fundació potser no eren tan altruistes com podria semblar inicialment, ens interessa remarcar aquí com un dirigent falangista tan important i omnipresent com Correa creia que Poblet podia ser un element simbòlic interessant per disffressar els seus propòsits.¹⁷

D'altra banda, la voluntat de difondre la interpretació franquista del monestir es manifestava de múltiples maneres. Per exemple, amb petits documentals cinematogràfics, com el que Pedro Puche va rodar el 1941, del qual l'informe de censura deia: «Cumple certeramente su finalidad de exaltación histórica de este monumento artístico. La parte hablada está escrita con un estilo bien ajustado al Movimiento Nacional»,¹⁸ o el d'Emilio J. Villén, *De Tarragona a Poblet*, que dedicava la primera part a Tarragona, de la qual mostrava la catedral i la tomba de Jaume I, i la segona a Poblet. Aquest relat polític es reforçava amb la contínua referència al binomi Poblet-El Escorial, del qual Montoliu n'és un clar exemple quan explica que el cenobi català va inspirar Felip II a convertir El Escorial en panteó reial:

La construcción del Escorial comenzó en abril de 1563. Al cabo de un año justo el rey hace su primera visita a Poblet. (...). El Rey se llevó de Poblet la profunda impresión que debieron hacer en él los magníficos mausoleos en que descansaban unos gloriosos antepasados suyos. Juzgamos muy verosímil que de esta impresión surgiese en el ánimo del monarca la idea y el propósito de hacer del Escorial respecto a los Reyes de Castilla y de España, lo que Poblet era desde hacía siglos respecto a los de Aragón.¹⁹

Aquest tipus de documents, i la proliferació de petites obres de divulgació sobre la història del monestir, tenien també un innegable objectiu de revitalització turística de l'espai, tot i que en uns paràmetres molt limitats, tant per les circumstàncies generals de l'època com pel relatiu aïllament —apartat de les vies generals i mal senyalitzat— i l'estat de les restes del qual aleshores podia visitar el viatger.

Un element cabdal per reforçar el relat franquista sobre Poblet va ser la reformulació del Patronat de Poblet, que havia de guiar les accions de reconstrucció de

17. Vegeu Javier TÉBAR (2011), *Barcelona, anys blaus. El gobernador Correa Veglison: poder i política franquistes (1940-1945)*, Barcelona, Flor del Vent, p. 375-387.

18. Informe documental «Poblet, Escorial de Cataluña», *Cultura*, 36 (22 de febrer de 1941), 04548, AGA.

19. MONTOLIU (1945), p. 50.

l'abadia. Constituït el 1930, encara sota la monarquia, les autoritats republicanes li van donar un sentit diferent, però sempre mantenint Eduard Toda com a màxim responsable i la línia rectora del monument que ell havia iniciat. Amb la instauració del franquisme i consegüent restauració de la comunitat monàstica el 1940 tot va canviar. Després de l'arribada de les tropes franquistes al monestir, el gener de 1939, per una ordre del Ministerio de Educación Nacional es va constituir el nou Patronat del Monestir de Poblet,²⁰ per a la conservació monumental, en el qual participaven des del ministre del ram a directors d'arxius i museus. Dos anys després les mateixes autoritats reconeixien la inoperància d'aquell patronat, raó per la qual es va produir una profunda renovació, emparada per una altra ordre ministerial el març de 1941. Ara, passava a ser presidit per Toda, que va morir pocs mesos després i va ser substituït per Juan Pedro Gil Moreno de Mora —la família del qual havia adquirit la veïna heretat de Riudabella després de la desamortització— i incorporava el prior de la comunitat cistercenca, les autoritats provincials de Tarragona i diversos mecenes vinculats al monestir. Una vegada més, el patronat va ser totalment renovat el 1945, ara, però, amb un caràcter més institucional i definitiu. En formaven part les diputacions provincials de tots els territoris de la Corona d'Aragó i Navarra, i en el cas de Tarragona també el governador civil. Però el més rellevant és que era presidit per autoritats estatals, i per això l'acte de reconstitució va tenir lloc a Madrid, a la seu del Ministerio de Educación Nacional, en un acte presidit pel ministre José Ibáñez Martín i l'activa participació del marquès de Lozoya, director general de Belles Arts. Més reconeixement oficial era impossible. Era evident que Poblet, des del punt de vista propagandístic, era important per al franquisme, més enllà de la transcendència que pogués tenir en l'àmbit local.

A banda de la represa de la vida monàstica, un episodi significatiu en aquella immediata postguerra va ser l'aparició de la revista *Poblet*, una publicació trimestral sorgida a finals de 1947 i que va desaparèixer dos anys més tard, a les acaballes de 1949. Curiosament, en la presentació del primer número la direcció de la revista feia referència explícita a Catalunya, cosa excepcional en aquells anys, perquè quan se citaven episodis històrics rellevants de la Catalunya medieval era habitual referir-s'hi com de la Corona d'Aragó. En aquest cas, a la revista és deia:

Si los Benedictinos que orientan el nacimiento de nuestro pueblo son justamente considerados Padres del mismo en la hora grande de la expansión y

20. L'evolució institucional del Patronat està documentada amb precisió en el llibre escrit per qui n'era secretari, Felio A. VILARRUBIAS (1957), *Historia del Patronato de Poblet, 1930-1955. Pórtico del eminentísimo y reverendísimo Dr. Benjamín de Arriba y Castro, cardenal arzobispo de Tarragona, Abadía de Poblet*.

plenitud de Cataluña, cabe el mismo honor a los Monjes Blancos; siempre honrosamente empero los hijos de San Benito.²¹

Tot i l'ús oficial del castellà, la revista va acollir força col·laboracions en llengua catalana, des de poesies, especialment les de Josep Maria López-Picó, i escrits d'autors com Joan Llongueras o Bartomeu Guasp, prevere, autor de «Ressurgiment (sic) de Poblet», publicat amb una nota de la revista en què es feia constar que «conserveм aquesta poesia en l'ortografia mallorquina, tal com ens ha estat tramesa per l'autor». I, també es van publicar en català alguns articles sobre construccions monàstiques.

Segons explica Joan B. Culla, la iniciativa i la gestió d'aquella revista va ser obra quasi personal del pare Bernat Morgades, i el final abrupte de la publicació va coincidir amb la seva forçada sortida del monestir, quan aleshores era sots-prior en un cenobi que encara no tenia abat. Una marxa forçada per tot un seguit d'acusacions en relació amb la vida interna de la comunitat, que semblen infundades, a les quals s'afegien suposades maniobres de Morgades, en connivència amb Montserrat, per fer que Poblet canviés la seva dependència orgànica dins del Cister; en definitiva, passar de la congregació cistercenca italiana a la de Subiaco, la mateixa de la qual depenien els montserratins. Fos com fos, Culla documenta amb informes i escrits de l'orde i cartes personals la persecució a què va ser sotmès Morgades, i considera que un aspecte molt rellevant va ser el seu catalanisme, que seguia mostrant en privat en la correspondència que mantenia amb el factòtum de l'Espluga de Francolí Lluís Carulla, i en públic, en la mesura del possible, a la revista *Poblet*. Tot plegat en un difícil equilibri, davant la impossibilitat d'apartar-se de la línia oficial espanyolista de l'època, sobretot quan havia de cercar recursos prop de les autoritats.

Per la temàtica que aquí ens interessa, val la pena remarcar que una de les acusacions contra Morgades va ser que, ell també, com Toda, tenia més interès pel conjunt monumental de Poblet que per la represa de la vida monàstica, que pel Cister italià havia de ser la prioritat i fins i tot pensaven que el monument podia distreure els monjos de la vida religiosa. A més, les petites mostres de catalanitat que poguessin ser interpretades com a ressorgiment del catalanisme preocupaven, i molt, les autoritats. Amb la mirada d'avui, les referències catalanes poden semblar molt innocents, i fins i tot assumibles com a mostres de «regionalismo bien entendido», però una carta de Luis Carrero Blanco, home de confiança de Franco, a l'arquebisbe de Tarragona, Benjamín de Arriba y Castro, escrita pocs dies després de la vaga de tramvies de 1951, advertia de les interrelacions

21. *Poblet* (1947), 1, p. 5.

entre determinats nuclis catòlics de Catalunya i el País Basc amb «elementos separatistas», raó per la qual li demanava d'estar alerta. És en aquest context que Culla afegeix aquest «perill» com una causa més en la defenestració de Morgades. Més enllà del cas particular, és interessant com l'historiador sintetitza aquest «perill»: «la creença que certes comunitats monàstiques ubicades en llocs de gran càrrega històrica i simbòlica podien esdevenir amenaçadors focus de "separatismo"». ²² Un altre fet que il·lustra la preocupació per relativitzar, en aquells moments, quimèriques mostres de catalanisme, va ser fer coincidir l'entronització de la Mare de Deu de Montserrat amb el lliurament del magnífic rosetó que llueix al frontal del temple, donat pel Cos de la Noblesa, festejat amb la pompa habitual, ²³ que en aquell moment potser podien interpretar com un acte de reafirmació i contrapès a l'acte montserratí.

EL TRASLLAT DE LES RESTES DE JAUME I: OBJECTIU POLÍTIC

L'aspecte més remarcable de la implicació oficial del règim en l'apropiació de Poblet durant la dictadura va ser la recuperació del panteó reial amb el trasllat de les despulles dels monarques de l'antiga Corona catalano-aragonesa de la catedral de Tarragona, on es trobaven dipositades des del 1843, al panteó de Poblet. Aquesta operació havia de culminar una primera fase de la reconstrucció franquista del monestir i, inicialment, es va planificar per tal que coincidís amb els cent anys del moment en què les restes del panteó reial havien estat portades a la catedral de Tarragona, després del saqueig del 1835. A l'efecte, el 25 de maig de 1942, el *Boletín Oficial del Estado* publicava la proposta del Ministerio de Educación Nacional, un decret signat per Franco i el ministre del ram, José Ibáñez Martín, que disposava el trasllat de les restes mortals «de los Reyes de Aragón» —fent referència a Alfons el Cast (Alfons I), Pere el Cerimoniós (Pere III), Joan I el Caçador, Martí I l'Humà, Ferran I, Alfons el Magnànim (Alfons V) i Joan II— «y los de las Reinas, Príncipes y magnates de la Casa Ducal de Cardona». És a dir, totes les que custodiava des de feia cent anys el Capítol de la catedral, menys les de Jaume I. L'article primer del decret ho deixava clar: «Los restos del Rey Don Jaime I el Conquistador quedarán, hasta tanto que otra cosa se disponga, en la tumba que al efecto se construyó en la referida Catedral de Tarragona», ²⁴ sense especificar les raons d'aquest tracte distintiu. Deu anys més tard, amb el projecte encara en marxa, el *Boletín Oficial del Estado* publicava un segon decret que imposava un criteri diferent.

22. CULLA (2021), p. 109.

23. *La Vanguardia Española*, Barcelona (24 d'abril de 1947), p. 4.

24. *Boletín Oficial del Estado* (25 de maig de 1942), p. 3654-3655.

Aquest últim decret es retrotreia al del 1942, però se'n contravenia el contingut, i les despulles de Jaume I es convertien, a partir d'aquell moment, en l'eix central de l'operació de restitució del panteó de Poblet. Ara se n'ordenava el trasllat junt amb les especificades anteriorment, i «se constituye un Patronato de Honor bajo la Presidencia del Jefe del Estado, integrado por los Ministros Subsecretario de la Presidencia, Ejército, Gobernación, Educación Nacional, Secretario General del Movimiento y de Información y Turismo»,²⁵ al qual auxiliaria una comissió executiva, amb autoritats de caràcter local: «presidida por el Gobernador Civil de Tarragona e integrada por el Vicario general de la Archidiócesis, un representante del excelentísimo y reverendísimo señor Arzobispo, el Prior del Real Monasterio de Santa María de Poblet, el Presidente de la Diputación, el Alcalde de Tarragona y el Alcalde de Vimbodí».²⁶ El contrast en la composició de les dues comissions assenyalava ben clarament el sentit de la jerarquia que emanava en tot el joc institucional franquista: les autoritats locals eren simples executors de les decisions que prenia «la Superioridad». Més enllà dels aspectes protocol·laris, la línia argumental del trasllat era la mateixa el 1942 que el 1952. L'única diferència, rellevant, era la discordança en el tractament de la figura de Jaume I, que el 1952 quedava integrada en el trasllat de la resta de reis.

La realitat era que des del 1945 diferents institucions dels territoris que havien format part de la Corona d'Aragó, havien fet aportacions econòmiques per contribuir a la restauració de les tombes pobletanes que havien d'acollir les despulles reials. Les talles que havien de formar part del nou panteó reial s'havien encarregat a l'escultor Frederic Marès que, a falta d'imatges fiables, va recórrer als estudis de destacats historiadors medievalistes com Jaume Finestres i Monsalvo o Antoni Rubió i Lluch per aplegar-ne informació.²⁷ L'any 1946 Marès havia acabat la feina i les noves escultures es van mostrar al públic en una exposició a la Capella de Santa Àgueda, la capella del Palau Reial de Barcelona. La mostra va ser solemnement inaugurada l'1 de juny de 1946 pel marquès de Lozoya, director general de Belles Arts, que, en un acte farcit d'autoritats i càrrecs representatius, va emfasitzar que aquell era un capítol més de «la gran etapa política restauradora que ha emprendido el Gobierno español, después de más de un siglo de desvalorización de nuestra tradición cultural y artística».²⁸ Prèviament, insistint en el sentit del projecte, les imatges restaurades s'havien exposat al Museo de Arte Moderno de

25. *Boletín Oficial del Estado*, (4 de maig de 1952), p. 2047.

26. *Ibidem*.

27. *Las estatuas funerarias de los Reyes de Aragón. Exposición en la antigua Capilla Real de Santa Águeda* (1946), Barcelona, Ayuntamiento de Barcelona-Instituto de Historia de la Ciudad, p. 21-33.

28. *La Vanguardia Española* (2 de juny de 1946), portada i p. 10.

Madrid (novembre-desembre de 1945), i a La Lonja de Saragossa (gener de 1946).²⁹ El cost havia estat assumit per diferents institucions, però d'entre totes, l'aportació més quantiosa corresponia a la de la Diputació de Barcelona i la segona en importància provenia de la Diputació de València, que específicament s'havia fet càrrec de la restauració del sepulcre de Jaume I.³⁰ En aquell context, en valorar sobre els costos, segons explica Felio A. Vilarrubias, secretari del patronat, va ser que es va ordir el canvi de criteri. En la reunió que va celebrar l'entitat el mes de març del 1950, el president de la Diputació de València va expressar el malestar que provocava als seus conciutadans el fet que les restes de Jaume I es quedessin a Tarragona i, per guanyar temps, va demanar l'ajornament dels trasllats previstos.

La resposta del patronat, amb la veu ferma de la Diputació de Barcelona, va ser que el projecte s'havia de portar a terme sense demores, però sí que s'admetia que havia d'incloure les restes de Jaume I. Una minoria de membres —la Diputació de Tarragona, l'Ajuntament de la ciutat i l'arquebisbe—, disgustats, en aquelles circumstàncies no van donar suport a la proposta, però tampoc en van fer batalla. En qualsevol cas, el decret del 1952 va establir que es traslladarien totes les restes reials, sense excepció, i que l'itinerari que seguiria la comitiva seria directament de la catedral de Tarragona al monestir de Poblet. La decisió sobre el trajecte sembla lògica i intranscendent, però també havia generat polèmica, i l'any 1945 el patronat havia valorat altres opcions possibles: una, passava per Barcelona abans de dirigir-se a Poblet; i una altra, més àmplia, seguia el trajecte: Tarragona-Barcelona-València-Saragossa-Lleida-Poblet. A ningú no se li escapa que aquesta darrera proposta volia visualitzar l'amplitud de l'antiga Corona catalanoaragonesa, però el 1949 el patronat ja havia acordat l'itinerari més senzill, probablement també per raons econòmiques. En qualsevol cas, les decisions adoptades al voltant del trasllat van generar insatisfacció entre els que es van considerar menystinguts, fos per la càrrega simbòlica de la figura de Jaume I, en el cas de les autoritats valencianes,³¹ o per un quimèric sentiment d'espoli, en el cas de les tarragonines.

Salvades les reserves més o menys explicitades d'alguns dels implicats, el trasllat es va organitzar, amb tota solemnitat, com l'etapa final de l'àmplia estada de Franco a Catalunya —el setè viatge que hi faria— coincidint amb la clausura del

29. *Las estatuas funerarias de los Reyes de Aragón* (1946), p. 81, 83 i 85.

30. L'Ajuntament de Barcelona va contribuir a la restauració de la tomba del rei Martí I l'Humà «por el amor y predilección que demostró tener a esta Ciudad de la cual hizo un completo elogio, y en la cual había querido edificar un nuevo y suntuoso Palacio cuando, en pleno optimismo, creía que su estirpe había de ser de larga duración», *Las estatuas funerarias de los Reyes de Aragón* (1946), p. 35-36.

31. Vicent J. ESCARTÍ (2021), *Jaume I en la memòria d'un poble*, València, Generalitat Valenciana.

XXXV Congrés Eucarístic Internacional celebrat a Barcelona entre el 27 de maig i l'1 de juny de 1952;³² un esdeveniment promogut pel papa Pius XII, crucial pel Vaticà i pel règim franquista. En aquells anys la Santa Seu necessitava refermar els valors catòlics en una Europa en procés de reconstrucció, en la qual les velles ideologies perdien pes, i aquella Espanya, amb un marcat caràcter anticomunista, era l'escenari idoni. El règim, per la seva banda, necessitava reconeixements internacionals. En aquesta conjuntura, l'esdeveniment, bé que sociològicament molt definit, constituïa una oportunitat d'or i s'hi van implicar tant les institucions com la societat civil.³³

Els actes relacionats amb el trasllat de les restes dels reis catalanoaragonesos estaven programats pel 4 de juny. Els dies previs, Franco, més enllà de presidir la clausura del congrés eucarístic, es va passejar per Catalunya en un viatge destinat a exhibir l'acció governamental i l'acceptació de què gaudia el règim, en una confluència d'actes polítics i gestos diplomàtics: el Caudillo va visitar les obres de construcció de la fàbrica d'automòbils SEAT a la Zona Franca de Barcelona. Un consell de ministres —celebrat al Palau de Pedralbes— va aprovar la creació d'un grup escolar commemoratiu del congrés eucarístic que portaria el nom de Pius XII i, com a gest conciliatori vers Catalunya, la càtedra «Milà i Fontanals per la Història de la Llengua i Cultura Catalanes» a la Universitat de Barcelona. En la mateixa línia, l'impacte de les jornades religioses va fer que es proposés donar el nom d'Habitatges del Congrés Eucarístic al conjunt de blocs de pisos socials que es començarien a construir l'any següent a Barcelona promoguts per l'arquebisbe Gregorio Modrego. La ruta per terres barcelonines es va completar amb un seguit de visites al sanatori antituberculós de Terrassa (la Ciudad Sanatorial), a les mines i la factoria de potassa de Cardona, i a la fàbrica d'acetat i fibra tèxtil de Sant Celoni. A més, es va forçar la inauguració del monument als «herois del Bruch», amb motiu del cent vint-i-quatrè aniversari, una data no rodona però políticament convenient, de la gesta protagonitzada suposadament per Isidre Llussà en la lluita contra les tropes napoleòniques dins el marc de la Guerra del Francès. A la fi, la llegenda del timbaler facilitava el discurs que volia transmetre el viatge, del qual els actes de Poblet serien el punt culminant. Al Bruc, Franco va dir:

La naturaleza nos creó con fronteras comunes, nos dio una misma fe y nos unió en las vicisitudes desde hace más de veinte siglos. Esta es la gran afirmación de aquellos héroes del Bruch, de nuestros héroes de la Cruzada, de todos

32. *Cataluña con Franco* (1984), Barcelona, Mare Nostrum, p. 589, 591 i 596-599.

33. Carme GIL (2023), «El NO-DO y la celebración del Congreso Eucarístico Internacional de Barcelona en 1952», *Filmhistoria*, 33-2, p. 80-104.

los que, redoblando sus tambores, ofrecieron a Dios el holocausto de sus vidas.³⁴

A Girona, Franco va inaugurar un grup d'habitatges promogut per l'Obra Sindical de la Llar. A Lleida, va visitar la cimentera de Xerallo al Pallars Jussà, i les centrals hidroelèctriques de Senet i Llesp a l'Alta Ribagorça, Bono a la Ribagorça (ja a l'Aragó) i Baseca, entre ambdues comarques. I, a Tarragona, va inaugurar diverses infraestructures i va visitar el campament militar de Mas Enrich.

Tarragona, però, era particularment sensible al tema que aquí ens interessa, el trasllat de les restes reials a Poblet. La ciutat se sentia ofesa en veure's desposseïda d'unes despulles, símbols de la història de Catalunya, que havia custodiat durant més d'un segle. La incomoditat es deixava sentir dins del mateix Ajuntament, i l'imperatiu capítol de compensacions a la ciutat va arribar a través del ministre d'Educació, Joaquín Ruiz Giménez, amb la construcció d'un grup escolar que rebria el nom de Jaime I, i del d'Obres Públiques, Fernando Suárez de Tangil, comte de Vallellano.

En aquesta línia de desgreu, el trasllat de les restes reials es va fer coincidir amb la inauguració del pas per Tarragona dels trens directes Madrid-Barcelona, una infraestructura llargament reivindicada que, en aquelles circumstàncies, era una realitat gràcies al ministre d'Obres Públiques. La simultaneïtat d'ambdós esdeveniments facilitava la programació de les celebracions i les despeses que el consistori havia de fer (ornamentació de carrers, il·luminació extraordinària, allotjament dels convidats als actes, desfilades, concerts a l'aire lliure o exhibicions folklòriques)³⁵ i permetia atenuar les reticències, a la fi, visualitzades només en la sobtada absència de l'alcalde en els actes d'exhumació a la catedral. Les autoritats locals van focalitzar l'atenció ciutadana en la nova comunicació ferroviària; en aquest sentit, la Direcció General de Correus i Comunicacions atenia la petició de l'alcalde de Tarragona, Enrique Olivé Martínez, de crear un mata-segells commemoratiu que incloïa l'escut de la ciutat envoltat de la llegenda «TRENES DIRECTOS POR TARRAGONA. 5 junio 1952», que va utilitzar el servei de Correus, excepcionalment, aquell dia, primer del nou trajecte.³⁶ Quasi anecdòticament cal assenyalar que uns minoritaris i clandestins grups catalanistes d'acció, en els quals participava un jove Joan Reventós, es van arribar a plantejar com a gest reivindicatiu el segrest de la «mòmia» de Jaume I per impedir

34. *Cataluña con Franco* (1984), p. 598.

35. Lligall «Trasllat de les restes dels reis d'Aragó a Poblet», AMT.

36. Lligall «Inauguracions i trasllat de restes arqueològiques a Poblet. 1952», ms. Escrito del Director General de Correos y Comunicaciones al Alcalde-Presidente del Ayuntamiento de Tarragona, Madrid (26 de maig de 1952), AMT.

que el franquisme utilitzés políticament la figura del monarca però, sense cap possibilitat d'èxit, l'acció no va anar més enllà.³⁷

Així, a primera hora de la tarda del 4 de juny, finalitzats els actes al monestir de Poblet, Franco es va traslladar a Tarragona en un tren especial per inaugurar solemnement les noves comunicacions, però abans va dur a terme un nou acte de diplomàcia de cara a l'equilibri de les reticències territorials. La comitiva es va aturar a Reus per solemnitzar la posada en marxa del traçat de doble via entre aquesta última ciutat i la veïna Imperial Tàrraco.³⁸

Els reconeixements i els honors a Franco, a més de les multituds organitzades per aclamar-lo, van proliferar durant tot el viatge: va rebre la medalla d'or de la Germandat de Poblet, la primera encunyada per l'entitat, i la de la Ciutat de Tarragona, que li seria retirada l'any 2009, i el Patronat de la Muntanya de Montserrat li va oferir la presidència.³⁹

EL CERIMONIAL I LA LOGÍSTICA DEL TRASLLAT. POBLET RECUPERA EL PANTEÓ REIAL

El protocol establert per portar a terme les exhumacions i el consegüent trasllat a Poblet recordava l'instaurat quan Felip II havia iniciat les translacions de les restes dels monarques espanyols a El Escorial l'any 1573⁴⁰ i, també, les escenes de vigílies i guàrdies d'honor que es van produir —ara, però, sense marxes nocturnes—⁴¹ seguien un guió similar al que va marcar el trasllat de les restes de José Antonio Primo de Rivera d'Alacant a El Escorial. L'operació, gestada i planificada per les més altes esferes de l'Estat, va ser coordinada des del Govern Civil de Tarragona i va implicar la participació de set ministeris (subsecretari de la Presidència, Luis Carrero Blanco; Exèrcit, Agustín Muñoz Grandes; Governació, Blas Pérez Gonzalez; secretari general del Movimiento, Raimundo Fernández Cuesta; Informació i Turisme, Gabriel Arias Salgado, i Educació Nacional, Joaquín Ruiz Giménez) i el mateix Franco presidia el Patronat d'Honor constituït a l'efecte.

37. Joan REVENTÓS (2009), *Tal com ho vaig viure (1927-1958)*, Barcelona, Fundació Rafael Campalans, p. 222. També: Carles ABELLÓ, «Operación Jaume I. Joan Reventós intentó secuestrar la momia del Rey hace 47 años», *Diari de Tarragona* (7 de novembre de 1999), p. 10.

38. «Tarragona, en el trayecto ferroviario Madrid-Barcelona. Gran recibimiento al Generalísimo en Reus», *ABC* (5 de juny de 1952), p. 17; «SS. EE. inauguraron el paso de los trenes directos acompañados de los ministros y autoridades. Se vence otra etapa de nuestro progreso ferroviario», *La Vanguardia Española* (5 de juny de 1952), p. 5.

39. «Acuerdos del Patronato de la Montaña de Montserrat», *ABC* (6 de juny de 1952).

40. Javier VARELA (1990), *La muerte del Rey. El ceremonial funerario de la monarquía española (1500-1885)*, Turner, Madrid, p. 26-29.

41. Samuel ROS; Antonio BOUTHELIER (1940), *A hombros de la Falange de Alicante a El Escorial*, Madrid, Ediciones Patria.

La logística del trasllat va ser complexa i va comportar la creació d'un seguit de comissions. L'executiva estava formada per les màximes autoritats provincials i locals tarragonines dels àmbits civil, militar i religiós, així com per les pobletanes. Hi estaven implicats els governadors civil i militar, el president de la diputació provincial, l'alcalde de la ciutat, el degà del capítol, el vicari general de l'arxidiòcesi tarragonina, el prior del monestir, el Reial Cos de la Noblesa de Catalunya, el president de la Germandat de Benefactors de Santa Maria de Poblet, i també els alcaldes de Vimbodí —cal no oblidar que Poblet és part del seu terme municipal— i de la veïna Espluga de Francolí, el rector de la qual havia estat decisiu en la conservació de les restes reials després de l'espoli del 1835.

Paral·lelament, es va crear una comissió investigadora, amb un caràcter més científic, per avalar l'autenticitat de les despulles. En aquesta comissió participaven el director de l'Arxiu de la Corona d'Aragó, el comissari provincial d'Excavacions Arqueològiques, l'arquitecte de la diputació provincial, el comissari de Defensa del Patrimoni Artístic Nacional i dos canonges del capítol catedralici experts en qüestions relatives al patrimoni històric. Ambdós comitès recolzaven sobre una sèrie de subcomissions de caràcter pràctic organitzatiu.

Finalment, els dies 3 i 4 de juny es va procedir al trasllat, que va comptar amb una àmplia cobertura a la premsa (*Diario Español*, de Tarragona; *La Vanguardia Española*, *El Correo catalán*, *Diario de Barcelona*, *El Noticiero Universal*, *La Prensa* i *Solidaridad Nacional*, de Barcelona; *Las Provincias*, *Levante* i *Jornada*, de València; *Heraldo de Aragón*, *El Noticiero* i *Amanecer*, de Saragossa; *Arriba*, de Madrid; també l'Agència EFE i col·laboradors del *Times* de Londres i de l'agència nord-americana United Press) i els mitjans audiovisuals de l'època (Ràdio Nacional i equips de NO-DO). A més, el cronista local tarragoní i historiador amateur Luis M. Mezquida va ser l'encarregat d'escriure el relat oficial del desenvolupament dels actes a Tarragona i Poblet, que va ser publicat en una edició de luxe per la Diputació de Tarragona,⁴² acompanyat d'una àmplia crònica gràfica que recull les escenes i la simbologia dels actes.⁴³ Tots els escrits i articles publicats a la premsa transmeten fidelment la filosofia implícita en el procés, és a dir, és recalca que es donava sepultura a uns sobirans espanyols. La terminologia emprada era ambigua: es feia referència indistintament a «reyes de Aragón y Cataluña», «de Aragón», «Catalano-aragoneses», «Corona de Aragón» o «Confederación Catalano-aragonesa»; en definitiva, del que es tractava era de destacar

42. *Crónica del traslado de los restos de los Reyes de Aragón desde la Santa iglesia catedral prima-da de Tarragona al Real Monasterio de Poblet* (1952), Tarragona, Excma. Diputación de Tarragona.

43. Inclou un total de vuitanta-tres imatges atribuïdes, sense concretar, als fotògrafs «Malé, Seramaler, Pérez de Rozas, Niepce, Canadell, Vallvé y Chinchilla». *Ibidem*, p. 90.

l'espanyolitat d'uns monarques que, com escrivia Manuel de Montoliu —vicepresident del Patronat de Poblet— al *Diario de Barcelona*, «dieron gloria imperecedera a unos reinos y principados españoles».⁴⁴

Els actes van començar el dia 3 amb unes solemnes exèquies fúnebres oficials per l'arquebisbe de Tarragona, Benjamín de Arriba y Castro, en aquells anys màxima autoritat eclesiàstica de Catalunya, acompanyat pels bisbes d'Oriola, Girona, la Seu d'Urgell, l'auxiliar de Saragossa i el patriarca de Lisboa. Les restes reials es van dipositar en tres fèretres i sis arquetes, amb excepcional preeminència al sarcòfag de Jaume I. Per què aquesta disposició? La resposta la trobem en el pes de la història i en les circumstàncies que van envoltar el saqueig de Poblet, que ja en aquell moment comportà que les despulles acabessin dipositades en una urna col·lectiva a excepció de les que es van atribuir al Conqueridor. Aquesta circumstància va propiciar que es qüestionés la identitat atribuïda als esquelets.⁴⁵

El mateix dia del trasllat l'historiador Pedro Voltes publicava a *La Vanguardia* un article en aquest sentit, «El peso abrumador de siglos de historia». Voltes, amb indubtable voluntat de fer callar possibles recels, començava preguntant-se «¿Qué métodos se han seguido para identificar y clasificar los restos mortales de los monarcas, príncipes y magnates del antiguo Reino?» Es contestava detallant els treballs portats a terme per la comissió tècnica designada pel Ministeri d'Educació amb aquest objectiu:

Fueron exhumados y clasificados metódicamente, tomándose de cuantos datos pudieran aportar los fragmentos de tejido que se hallaban entre ellos, así como apreciar otros detalles de embalsamamiento, amortajamiento, etc., útiles para determinar las épocas de los enterramientos y confirmar en la medida de lo posible la autenticidad de los restos.

(...)

Como es natural, la identificación de los restos mezclados en el único cajón... es imposible de determinar claramente. Se ha conseguido por lo pronto, demostrar que no figuran restos apócrifos o ajenos a la jerarquía o la tradición encarnadas por los personajes a quien se atribuyen los restos. (...) Con estas bases y con arreglo a las más solventes presunciones se han constituido unos lotes de vestigios humanos, que han sido atribuidos a los siguientes monarcas y personajes: Alfonso I de Cataluña y II de Aragón; Pedro I de Cataluña;

44. *Diario de Barcelona* (5 de juny de 1952), p. 3.

45. Teresa ABELLÓ GÜELL; Carles SANTACANA TORRES (2025), «La patrimonialización de la muerte. La apropiación franquista de los restos de Jaume I», Stéphane MICHONNEAU; David CAO (eds.), *La muerte pública. Los usos políticos del culto fúnebre en la España contemporánea*, Granada, Comares, p. 263-281.

Juan I «El Cazador», con sus esposas doña Marta, dona Violante y doña Juana de Aragón; Juan II con su esposa doña Juana Henríquez; la infanta doña María de Aragón; el rey don Pedro IV de Aragón, con sus esposas doña Leonor de Sicilia, doña María de Navarra, y doña Leonor de Portugal; don Juan de Urgel, conocido históricamente como «El Desdichado»; don Martín «El Humano», con su esposa doña Beatriz; don Fernando I y el famoso príncipe don Carlos de Viana.⁴⁶

Voltés atribuïa la barreja de cadàvers a alguna cosa més que als saquejos produïts arran de la desamortització que va afectar el cenobi:

(...) la confusión de estos restos mortales no es cosa moderna, porque de hecho empezaron a mezclarse ya en época contemporánea a la propia defunción de cada personaje. (...) La frecuencia con que fueron enterrados juntos los cónyugues (...). En estas tumbas se colocaron posteriormente, por orden de Fernando el Católico, los restos de doce infantes de Aragón.

Pel que fa a la tomba de Jaume I, mentre va romandre a la catedral de Tarragona, va estar sempre identificada i individualitzada en un monument funerari propi. Un cop obert, la mòmia, sense que fos qüestionada, va ser mostrada i fotografiada, i Voltés afegeix una anècdota amb vestigis macabres i que, alhora, traça una línia de continuïtat de la monarquia espanyola:

(...) se encontraban íntegros los reales restos envueltos en una cogulla del Cister y en el mismo estado en que fueron solemnemente colocados en tal monumento el día 7 de octubre de 1856. (...) Junto a los restos del glorioso conquistador de Valencia se encontraba una botellita de cristal lacrada, que contiene varios documentos explicativos de las diversas vicisitudes sufridas por aquellos restos. Una de las más notables es la apertura del sepulcro y de la caja de plomo que se efectuó en obsequio del rey don Alfonso XIII en el año 1904,

46. Tal com s'indica al capítol anterior, les restes del Príncep de Viana havien sigut traslladades l'any 1935, i des del primer moment la seva autenticitat va generar dubtes i disputes entre Eduard Toda i Joan Serra Vilaró, màxims responsables de l'exhumació. Vegeu Jaume MASSÓ (1994), «Reus, Serra y Vilaró y Tarragona», *Panorama. Revista del Centre de Lectura de Reus*, 9, p. 4-5. Estudis posteriors realitzats l'any 2008 han posat de manifest que les restes atribuïdes al Príncep de Viana no corresponen a aquest personatge històric: «Los restos conservados en Poblet no son los del Príncipe de Viana», *La Vanguardia* [en línia]. <https://www.lavanguardia.com/cultura/20080909/53535886298/los-restos-conservados-en-poblet-no-son-los-del-principe-de-viana.html> [Consulta: 15 de febrer de 2024]. També: Eloísa RAMÍREZ (1996), «Los restos de la reina Blanca de Navarra y sus funerales en Pamplona», *Príncipe de Viana*, 208, p. 345-357. L'any 2001, la identitat de les restes tornaria a ser qüestionada practicant proves d'ADN que, més enllà de dubtes diversos, van certificar l'autenticitat de les restes de Jaume I; vegeu *Levante* (31 de maig de 2001), *El Periódico Mediterráneo* (29 de maig de 2001), *La Vanguardia Española* (5 de maig de 2001).

cuando el llorado monarca mostró sus deseos de contemplar los vestigios de aquel esclarecido predecesor suyo en el trono, circunstancia esta que figura entre tales documentos, certificada con la correspondiente acta.⁴⁷

Atès que el trasllat era un projecte d'estat, els actes, planificats amb tota la pompa historicista, es van dur a terme amb la presència de les més altes autoritats civils i militars de l'estat, i de les provincials i locals dels diferents territoris de l'extinta Corona d'Aragó que havien de conferir a l'acte la simbologia que el Govern desitjava. El nombre de personalitats presents a la catedral era aclaparador: presidien els dos ministres implicats en les obres públiques fetes a la ciutat, el d'Educació Nacional i el d'Obres Públiques, acompanyats dels almiralls en cap del Departament Marítim de Cartagena i del Sector Naval de Catalunya, i d'alts càrrecs de l'Administració (Belles Arts, Regions Devastades, Patrimoni, Arxius, etc.) i una representació del capità general de Catalunya (IV Regió Militar) i del general en cap de la Regió Aèria Pirinenca; tots rebuts per una companyia militar rendint honors.

De l'àmbit provincial hi eren presents els governadors civils de Tarragona, Lleida, Girona i Terol, així com delegacions de les corporacions de les diputacions provincials dels diferents territoris que havien format part de la Corona catalano-aragonesa: Tarragona, Alacant, Illes Balears, Barcelona, Castelló, Girona, Lleida, Foral de Navarra, Terol, València i Saragossa; totes «acompañados de sus respectivos maceros formando un vistoso cortejo».⁴⁸ Al banc municipal figuraven l'Ajuntament de Tarragona i els alcaldes d'Alacant, Castelló i Saragossa, així com representants dels d'Osca, Terol, Lleida, Girona, Palma de Mallorca i València. A més, es comptava amb una llarga llista de delegats de tots els organismes polítics, administratius, militars i associatius diversos, a més dels integrants de les comissions executiva i investigadora implicades en el trasllat.

El relat oficial escrit per Luis M. Mezquida posa en relleu que abans de començar les exèquies el representant de l'Ajuntament de València va col·locar sobre el fèretre del rei Jaume el Penó de la Conquesta, històric estendard amb les quatre barres que va onejar al moment de la rendició de la ciutat, i l'espasa del rei. El protocol adoptat per a la realització dels actes era resultat de múltiples equilibris entre institucions i entitats, i aquest gest, que es va repetir en totes les parades del seguici, posava en relleu tant la preeminència de Jaume I com el significat de la seva memòria a València i tota la Corona catalanoaragonesa.

47. Pedro VOLTES, «El peso abrumador de siglos de historia», *La Vanguardia Española* (4 de juny de 1952), p. 1.

48. *Crónica del traslado de los restos de los Reyes de Aragón* (1952), p. 21.

Finalment, el capítol cardenalici va entregar a les autoritats civils les restes que havien custodiat durant més d'un segle i es va iniciar el trasllat, que va començar amb una desfilada pel centre de la ciutat amb els fèretres protegits per forces de terra, mar i aire, i seguits en comitiva per les autoritats i altres personalitats presents a la catedral. A les restes reials se'ls van rendir els honors militars reservats als caps d'estat i les caixes van ser col·locades, primer, en armons d'artilleria pel recorregut per la ciutat i, després, van emprendre el camí cap a Poblet en camions militars, sempre custodiats per forces armades. Finalment, s'havia optat pel trajecte més curt, però la comitiva es va aturar a cadascuna de les localitats del camí (Vallmoll, Valls, Fontscaldes), on eren rebudes per les diferents corporacions, amb especial rellevància a Montblanc pel fet de ser vila ducal i espai on els monarques catalans havien celebrat corts. A última hora de la tarda, el seguici es va aturar a l'Espluga de Francolí, on van pernoctar en deferència al fet que havia estat a la parròquia del municipi on s'havien salvaguardat les restes immediatament després del saqueig de Poblet.

L'endemà Franco es va personar a Poblet per rebre els fèretres. L'acompanyaven deu ministres i un seguici d'autoritats similar a l'elenc que el dia anterior havia assistit a les cerimònies a Tarragona. Aquell matí, grups del Frente de Juventudes i de la guàrdia de Franco es van mantenir apostats fent-li guàrdia d'honor al llarg de l'últim tram del trajecte, cosa que contribuïa a reforçar l'apoderament de les restes mortals dels reis catalans per part del règim.

Franco va ser rebut sota pal·li per l'abat del Cister, l'ultraconservador Matthäus Quatember, i l'arquebisbe de Tarragona, mentre el prior —aquells anys no hi havia abat del monestir—, Gregorio Jordán, que era a qui legalment corresponia rebre i custodiar les restes, quedava relegat a un segon pla. Per a la inhumació, amb les adaptacions necessàries, es va voler seguir el cerimonial establert al manuscrit del segle xv conservat a Poblet que establia la consuetud dels actes que havien de celebrar-se amb ocasió de la mort dels monarques catalanoaragonesos, *les Funeralies dels Reis d'Aragó a Poblet, fets i ordenats per Miquel Longares, Mestre en Theologia, monge d'aquell Monestir (sic)*, però fet i fet es va tractar d'un acte franquista. Després del sepeli, que va incloure una nova obertura del fèretre que contenia la mòmia de Jaume I, Franco va ser condecorat amb la medalla d'or de la Germandat de Benefactors per la seva tasca «en pro de la reconstrucció espiritual y material del monasterio». La premsa de l'època va transmetre fidelment la intencionalitat de les autoritats del règim, de la mateixa manera que havia fet Arriba y Castro en el seu parlament a la catedral de Tarragona, i establia una línia de continuïtat entre Jaume I i Franco; en definitiva, es presentava el dictador com el reparador de les antigues profanacions, continuador de les grandeses del difunt monarca i garant de l'estabilitat futura. Com expressava el periodista Manuel

Vela Jiménez a les seves cròniques a *El Noticiero Universal* «el Caudillo iba a decirles con su presencia que todo se reducía a un simple relevo de guardia —siglo a siglo— de los grandes capitanes en la misma tarea de enaltecer la patria (...)».⁴⁹

El periodista Luis Marsillach, a la crònica que va escriure per a *ABC*, feia referència a la posada en escena que visualitzaven, fent un salt en el temps, els símbols del poder:

Todo ha tenido, al mismo tiempo, un aire muy antiguo y muy moderno, sin que chocasen los contrastes, pues se fundían en la maravillosa armonía de un conjunto inigualable. El carácter medieval dábanlo (*sic*) los maceros, heraldos y palafreneros de las distintas Diputaciones Provinciales que integraron un día el Reino catalán o aragonés. El signo de la modernidad reflejábase en la máquina guerrera de las tropas de Franco y en la alegre y varonil presencia de los muchachos del Frente de Juventudes.

I, en el mateix escrit explicava, amb un punt d'èpica, el protocol imposat al seguici posant en relleu el paper reservat al grup de la noblesa dels antics territoris de la Corona catalanoaragonesa, profundament castellanitzada des del segle XVI:

Los representantes de las once Diputaciones Provinciales han formado en la fúnebre comitiva, recorriendo a pie y bajo un sol implacable los tres kilómetros que median entre Espluga de Francolí y el monasterio. Era conmovedor ver al alcalde, D. Eugenio Mata, avanzando por la asfaltada carretera, detrás de los despojos de Don Jaime I, con la espada del Conquistador llevada de la mano con amoroso cuidado. Valencia se ha sumado al acto con verdadero entusiasmo. Trajo aquí la espada del caudillo aragonés de la conquista de Valencia, y acompañando a tan gloriosa reliquia, llegaron todas las autoridades de la ciudad del Turia, con dos organismos de la época de Don Jaime, la Junta de la Acequia Real y el Tribunal de las Aguas.

Por su parte, el Frente de Juventudes también ha puesto una gran voluntad de servicio. Para rendir honores a los reyes de Aragón llegaron jóvenes falangistas del antiguo reino; los que han realizado el viaje a pie.

En cuanto a la nobleza, ha sido la encargada de conducir los féretros desde la entrada del monasterio hasta el interior de su iglesia. La representación de la nobleza catalana la constituían el marqués de la Manresana, de Barberá, de Camps y de Alfana; el Barón de Albi y los señores D. José M. de Canals, D. Felipe de Albador, Don Javier y D. Jaime de Semir, D. Carlos de Fontcu-

49. *El Noticiero Universal* (4 de juny de 1952), p. 3.

berta, D. José M. de Fernández Cañete, D. Ramón de Montagut, D. Joaquín de Ros, D. Joaquín de Arqués, D. Antonio y D. Ignacio de Puch, D. Alberto y D. Alfredo de Avilés, D. Javier de Ros y D. Carlos de Traví. Integraban la representación de la nobleza aragonesa, el barón de Sant Vicente Ferrer y D. Arturo Guillén Urzáiz; la valenciana, el vizconde de Vetera, el marqués de Cáceres, D. Luis Enrique de Navarra y Daliano, y D. Eulogio Treno Despujols. También asistieron al acto los duques de Medinaceli y D. José María Pemán.⁵⁰

En un to literari abrandat, Manuel de Montoliu donava a aquelles dues jornades del trasllat un caràcter extraordinari, de reparació històrica. Retornaven les despulles d'uns reis idealitzats: «una dinastia exemplar de bons, savis i valents monarques». Un discurs de retrobament de la bona tradició catalana, que era perfectament compatible amb el règim franquista. De fet, no s'estava d'acudir al cronista medieval Ramon Muntaner per exaltar els monarques medievals i alhora atorgar un gran valor a la presència de Franco en l'acte de Poblet.⁵¹

EL MONESTIR I LA CORONA CATALANOARAGONESA EN EL DISCURS FRANQUISTA

Darrere de tot el procés descrit hi havia la idea de presentar el simbolisme de Poblet a l'època medieval com a element inalienable de la història d'Espanya, entesa com a tal des del començament del primer mil·lenni. La idea era visible des del 1939, amb les tasques del primer patronat franquista, que considerava el retorn de les restes reials a Poblet com un acte polític de primer nivell que havia d'implicar tothom. El projecte incloïa un altre element essencial, el tema religiós, que es presentava com la reivindicació d'un llegat catòlic proscribit per tradicions polítiques laïques, fossin liberals o republicanes. El punt culminant seria la presència del dictador en la cerimònia final a Poblet. La intencionalitat politicoideològica de tot el projecte havia quedat clarament reflectida en l'homilia, presentada com a «oració fúnebre», de l'arquebisbe de Tarragona. La filípica d'Arriba y Castro assimilava la Corona catalanoaragonesa a Espanya i la històrica «reconquesta cristiana», al franquisme, establia així una línia de continuïtat entre la lluita cristiana de l'edat mitjana i la guerra civil, i un paral·lelisme entre 1835 i 1936. En aquest sentit, va dir:

50. Luis MARSILLACH, «El Jefe del Estado presidió en el Monasterio de Poblet la inhumación definitiva de los restos de los Reyes de Aragón», *ABC* (5 de juny de 1952), p. 2.

51. Vegeu Manuel de MONTOLIU (1955), *Llibre de Poblet*, Barcelona, Selecta, p. 223-227.

aquella Espanya que després de la Reconquesta se expandí per el mundo (...) fue víctima, una vez más, de errores, de aberraciones, y Dios nuestro Señor consintió que sufriese las consecuencias de sus desvíos. Y entonces fue cuando las turbas sedientas de no sé qué falsos idealismos que otras propagandas igualmente falsas o perversas habían inyectado en sus corazones y en sus inteligencias, quisieron arrasar de nuevo toda la grandeza de España. (...) Este Monasterio que fue hace un siglo víctima de la misma devastación que en época mucho más reciente —en la mente de todos está— se cebó en otras muchas iglesias y monumentos religiosos y artísticos de España. Ha sido esta devastación a que nos referimos la que desde mucho tiempo venía preparando el ateísmo moderno en su intento de adueñarse de los destinos de nuestra Patria.⁵²

El règim franquista defensava una idea de nació espanyola en la qual els particularismes només podien tenir un paper subsidiari en la categoria local i/o regional. Al capdavant, establia un argumentari que situava els monarques catalano-aragonesos a l'inici d'una línia d'ordenació legítima marcada pel diví, que havia portat a la «grandesa» d'Espanya, i que presentava Franco com l'última baula de la cadena i legítim hereu dels que havien governat sota aquesta premissa. En conseqüència, la patrimonialització de les restes reials per part del cap de l'estat era connatural i possibilitava que la propaganda del règim presentés el trasllat a Poblet com «un acto de reparación histórica que Cataluña nunca olvidará».⁵³

El franquisme posava en el centre de la resignificació simbòlica de Poblet l'aspecte religiós, amb la recuperació de la vida monacal i, estretament lligat a aquesta, la recuperació com a espai de repòs d'uns monarques i de membres de l'antiga noblesa que, d'acord amb el discurs franquista, formaven part de la cadena «sagrada» d'una quimèrica monarquia hispana que portava fins a Franco. Per tant, al llarg dels anys quaranta, cinquanta i, en bona mesura dels seixanta, entitats lligades a l'Església, als sectors nobiliaris i a grups vinculats al carlisme, van tractar d'orientar el discurs simbòlic del que representava històricament el monestir, sempre lligat a les grandeses de l'època medieval incorporades al discurs franquista. En consonància, els nous poders civils van crear també un nou espai simbòlic de poder i de memòria, i a instàncies de l'aleshores ja cardenal de Tarragona, l'any 1962 el patronat va decidir que a partir de l'any següent cada una de les diputacions de les províncies que en el seu dia havien configurat l'antic *Reino de Aragón* (aquesta és la terminologia que la documentació oficial utilitzava en

52. *Crónica del traslado de los restos de los Reyes de Aragón* (1952), p. 26-27.

53. *Cataluña con Franco* (1984), p. 589.

aquest període) s'encarregués de fer cada any una ofrena votiva com a «demostración solemne y pública de la vinculación e identidad espiritual que une a aquellas con el Real Monasterio y también prueba de la constante aportación de las mismas a la tarea restauradora del Cenobio».⁵⁴ A això cal afegir-hi l'interès a programar trobades a Poblet d'entitats identificades amb el règim com el Frente de Juventudes (1962) o d'agrupacions d'excombatents (Excombatientes de la IV División de Navarra, 1964).⁵⁵

Tanmateix, malgrat el pes oficial, un alè de contestació hi era present amb accions com l'ingrés del monestir com a protector de l'Orfeó Català,⁵⁶ o gestos com el de l'Agrupació Excursionista de Catalunya, que l'any 1960 va voler incorporar al recent inaugurat museu del monestir la placa d'homenatge que l'entitat havia ofert a Eduard Toda l'any 1935 per la seva tasca en la restauració del monestir.⁵⁷ Aquell any recent s'havia acabat d'arreglar l'anomenada Sala de l'Abat Martínez de Mengucho, habilitada com a museu on s'exposaven fragments originals dels panteons destrossats el 1835 i altres peces d'interès del monestir.⁵⁸ La inauguració d'aquesta sala va propiciar una petita polèmica encetada a les pàgines del setmanari *Destino* que va publicar les queixes d'algun lector en el sentit que el nom d'Eduard Toda, i en conseqüència el paper que havia tingut en la rehabilitació del monestir, havia sigut poc destacat en l'acte inaugural.⁵⁹ El patronat es va sentir atacat i va respondre iradament al director de *Destino*, amb contínues al·lusions, de to despectiu, als defensors de l'anticlericalisme i els destructors d'èpoques passades.⁶⁰ La petita controvèrsia també va propiciar que des de les mateixes pàgines de *Destino* es posés sobre la taula el nom d'un altre gran benefactor del monestir, el cardenal Vidal i Barraquer, catalanista i que no va signar la cèlebre Carta Col·lectiva de l'Episcopat Espanyol en favor del bàndol franquista, mort a l'exili l'any 1943. Un nom incòmode, aquest sí, voluntàriament obviat per Vilar-

54. Ms. Acord del Patronat i respostes positives de les Diputacions de Barcelona, Alacant, Balears, Castelló, Girona, Lleida, Murcia, Navarra, Osca, Saragossa, Tarragona, Terol i València, (1962-1965), Patronat de Poblet, AAMP.

55. Ms. Carta del Governador Civil y Jefe Provincial de F.E.T. y de las J.O.N.S. de Tarragona al Ilmo. y Rvdmo. Dom Edmundo Mª Garreta Olivella, Abad Mitrado del Real Monasterio de Santa Maria de Poblet (30 de juliol de 1956 i 2 d'agost de 1958), Correspondència Abad, AAMP.

56. Ms., escrit del secretari de l'Orfeó Català al Rvdm. i Il·lm. Pare Garreta, Barcelona (28 de novembre de 1960), AAMP.

57. Ms., carta del Secretari del Patronat de Poblet al president de l'Agrupació Excursionista «Catalunya» responnent positivament a la seva petició, Tarragona (25 de juny de 1961), Patronat de Poblet, AAMP.

58. *La Vanguardia Española* (1 de juny de 1960).

59. J. FONT, «La memoria de Don Eduardo Toda», *Destino*, 1193 (18 de juny de 1960), p. 3.

60. Ms. Carta de Felio A. Vilarrubias a Néstor Luján, director de la revista *Destino*, Barcelona (23 de juliol de 1960), Patronat de Poblet, AAMP.

rubias en l'extensa resposta al director de la revista.

No hi ha dubte que un treball tan intens de resignificació, amb tot el suport de les autoritats de la dictadura, havia d'obtenir uns resultats notables en un context tan marcat com el de la postguerra. Les cultures polítiques en aquell moment proscries, que abans de 1936 havien atorgat algun paper simbòlic a Poblet, poc hi tenien a fer. D'aquesta manera, la identificació de Poblet amb els prohoms del règim no tenia cap contrapunt notable, com sí que s'havia produït —limitadament, però real— en el cas de Montserrat amb les festes de l'entronització de 1947 i alguns episodis que es produïrien a partir dels anys seixanta. Així quedava establerta, amb traços gruixuts, una reputació clarament franquista, que es va perllongar en els anys a venir, amb l'afegitó que en la dècada de 1960 el contrast amb algunes actituds de la comunitat montserratina es va fer més gran. Certament, l'abat Edmon Maria Garreta (1954-1966) tenia unes actituds que afavorien refer alguns vincles amb el catalanisme cultural, i fins i tot el 1963 va encapçalar junt amb l'abat montserratí Aureli Maria Escarré una petició adreçada al vicepresident del Govern espanyol demanant l'ensenyament del català a les escoles i el seu ús en la premsa i les corporacions públiques. Tanmateix, també és cert que l'impacte públic d'aquestes actituds no va ser comparable amb el ressò de fets com les declaracions de l'abat Escarré i el seu posterior autoimposat exili o la significació, per exemple, de la Flama de la Llengua Catalana, des de 1968, en el marc de l'Any Fabra, o l'acollida a la protesta dels intel·lectuals pel procés de Burgos de 1970. Tanmateix, en una entrevista realitzada el 2005, Garreta situava les seves relacions amb Montserrat en els anys seixanta d'aquesta manera:

El joc de Poblet *versus* Montserrat va ser un parany que d'alguna manera vaig haver de gestionar amb equilibris amb algunes autoritats i persones influents d'un o altre color. Vaig haver de deixar clar a alguns que Poblet i Montserrat, abans que cap altra cosa érem monestirs germans que vivíem una mateixa Regla, la de Sant Benet, i que no podíem prestar-nos a cap joc; a més, havia de quedar clar que Poblet no podia comparar-se amb el prestigi i el pes de Montserrat. Vaig compartir els mals moments que Montserrat va haver d'afrontar, i quan en vaig tenir l'ocasió, vaig anar a visitar l'abat Escarré a un monestir de monges a prop de Milà en signe de germanor. Semblantment vaig mantenir bones relacions amb l'abat Brasó, successor d'Escarré, amb el qual vam iniciar en plena dictadura unes trobades periòdiques d'abats i provincials dels religiosos de Catalunya (...) i que van continuar amb els abats Just, Bardolet i Soler.⁶¹

61. Xavier GUINOVART i Octavi VILÀ (2005), «Garreta Olivella, Edmon Maria (II)», *Poblet*,

No obstant el que explica Garreta, és evident que l'ombra dels primers anys de la postguerra era molt allargada, i que era ben vigent per a les autoritats de la dictadura i la majoria de membres del Patronat, que seguien en aquella lògica. De fet, el 1960, amb motiu de la inauguració del museu de Poblet es feia patent com reapareixien algunes pugnes que havien estat ben visibles el 1940 i el 1941, quan fins i tot es plantejava una possible dicotomia entre la reconstrucció del monument i el restabliment de la vida monàstica. Vilarrubias, per exemple, acusava Toda —tot just traspassat— d'estar interessat només en la reconstrucció física del monument; una idea que més endavant seria utilitzada contra el pare Bernat Morgades. Toda, a més, no solament havia participat en el patronat creat per Alfons XIII, sinó que havia continuat la seva tasca treballant amb la Generalitat republicana; en definitiva, un accidentalista enmig d'un integrisme religiós i espanyolista. Cal tenir presents aquestes dades per entendre algunes informacions aparegudes el 1960 arran de la inauguració del museu en el sentit que hi havia la voluntat política de minimitzar el paper d'Eduard Toda en el conjunt pobletà.

La línia oficialista es va tornar a fer patent a la mort de Felip Bertran Güell, el 1965. Felio Vilarrubias el recordava des de *La Vanguardia*⁶² rememorant la seva implicació en el ressorgiment de Poblet des de 1940. L'abat Garreta li va dedicar una oració fúnebre,⁶³ on glossava les diferents obres socials en què aquell havia estat implicat i el recordava com una persona fonamental en la història recent de Poblet. No obstant això, cal destacar que l'abat Garreta, de sensibilitat catalanista, va marcar certes distàncies amb les autoritats de la dictadura, i fins i tot va tenir algun episodi polèmic amb el governador civil de Tarragona, per voler mantenir l'autonomia de la comunitat davant les ingerències del patronat, i també per l'ús del català en les homilies dominicals, que es retransmetien per ràdio.

En definitiva, la línia interpretativa plantejada el 1939 va mantenir-se sense canvis substancials durant tota la vigència del règim franquista. Interessats com estem per la polisèmia dels símbols, és obvi que les dictadures actuen en un sentit contrari, en favor d'una lectura unívoca, en mans de l'Estat. Van ser les autoritats, doncs, les que van promoure durant prop de quatre dècades una visió de Poblet molt determinada, amb un seguici de personalitats que vetllaven perquè no hi hagués cap desviació de la línia establerta. Dos elements van marcar decisivament aquells anys. D'una banda, la novetat que va representar la represa del culte,

9, p. 52.

62. Felio A. VILARRUBIAS, «Una vida entregada al Servicio del bien común», *La Vanguardia Española* (26 d'agost de 1965), p. 4.

63. Felip BERTRAN GÜELL. 1901-1965 *In Memoriam*. Oración fúnebre pronunciada por el Rvdmo. Padre dom Edmundo María Garreta Abad de Poblet.

que va accentuar una identificació religiosa, específicament catòlica, que en altres moments havia pogut tenir un caràcter secundari, o si més no discutit com a aspecte preeminent. De l'altra, l'element polític decisiu va ser la implicació oficial, personificada en la màxima figura de l'Estat, en el trasllat del panteó reial. Mai com aleshores s'ha viscut d'una manera tan plàstica un compromís tan decidit de l'Estat en una operació política en relació amb Poblet. Una acció que va quedar fixada en la memòria durant anys, i que va condicionar moltes aproximacions al monestir. Una etapa, finalment, en què la polisèmia que s'havia expressat en èpoques anteriors va quedar desterrada, davant la força que sempre té una dictadura per imposar el seu relat unívoc.

Figura 1. Acte de la noblesa catalana celebrat a la sala capitular del monestir de Poblet, 1940. Autor: Josep Brangulí. Fons Brangulí (Fotògrafs). Arxiu Nacional de Catalunya.

Figura 2. Exposició de les estàtues restaurades que han de decorar el Panteó Reial de Poblet, a la Lonja de Saragossa (gener de 1946). *Las estatuas funerarias de los Reyes de Aragón* (1946), Barcelona, Ayuntamiento de Barcelona–Instituto de Historia de la Ciudad, p. 81.

Figura 3. Dia 3 de juny de 1952. Els fèretres dels monarques catalanoaragonesos quan surten de la catedral de Tarragona, portats per autoritats civils dels diferents territoris de la Corona catalano-aragonesa. Autor: Hermenegild Vallvé. Fons Vallvé. Arxiu Municipal de Tarragona.

Figura 4. Soldats, amb el casc reglamentari, còpia del *stannhelm* alemany, carregant els fèretres als armons d'artilleria davant de la catedral de Tarragona. Autor: Carlos Pérez de Rozas. Fons Pérez de Rozas. Arxiu Fotogràfic de Barcelona.

Figura 5. Dia 4 de juny de 1952. Franco, rebut sota pal·li, amb l'abat general del Cister, dirigint-se cap el monestir després de traspasar la Porta Daurada de Poblet. Autor: Valentí Canadell. Fons Canadell. Arxiu Cristina Canadell.

Figura 6. La comunitat benedictina sortint del monestir i dirigint-se cap a l'entrada del recinte per rebre el Caudillo i els fèretres dels monarques que retornaven a Poblet, flanquejats pel Frente de Juventudes. Autor: Carlos Pérez de Rozas. Fons Pérez de Rozas. Arxiu Fotogràfic de Barcelona.

Figura 7. Arribada dels fèretres, amb les despulles reials, a les portes de Poblet.
Autor: Carlos Pérez de Rozas. Fons Pérez de Rozas. Arxiu fotogràfic de Barcelona.

Figura 8. Imatge de la comitiva que acompanyava els fèretres. A primer pla, les autoritats valencianes porten l'espasa del rei Jaume I i el penó de la conquesta. Autor: Carlos Pérez de Rozas. Fons Pérez de Rozas. Arxiu fotogràfic de Barcelona.